

ORHUN YAZITLARINDA ANLAMA VE ANLATMA BECERİLERİ*

*Zekerya BATUR***

*Gülbike YILDIRIM****

ÖZET

Türk dilinin bilinen en eski yazılı kaynaklarından biri olan Orhun Yazıtları, Türk kültürü, tarihi, yaşantısı hakkında bilgi veren bengü taşlardır. Bilge Kağan, Költigin ve Vezir Tonyukuk ağzından Türk milletinin o dönemde öteki millet ve kavimlerle yaptıkları savaşların, mücadelelerin anlatıldığı, Türk milletinin bekası için birtakım uyarılar içeren, Türk askeri geleneği, hükümdarlık anlayışı, devlet düzeni, Türk tarihi, kültür ve geleneği hakkında çeşitli bilgilere ulaşmamızı sağlayan Orhun Yazıtları hitabet niteliğinde yazılmış metinlerdir. Günümüzden yaklaşık 13 asır önce yazılmış olan bu eser gerek cümle yapısı, gerek kullanılan fiil ve kelimeler bakımından günümüz Türkçesinin temelini sahiptir. Yazıtların sahip olduğu işlek dil özellikleri geçmişten günümüze kadar dikkat çekmiş ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar içinde doğrudan dil eğitimi ve öğretimi üzerine bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada ise yazıtlar dört temel dil becerisi yönünden incelenmiş olup yazıtlarda başvurulan anlama ve anlatma becerileri üzerinde durulmuştur. Anlama becerilerinden olan okuma ve dinleme ile anlatma becerilerinden olan konuşma ve yazma becerisine ait olan kelimeler tespit edilerek Orhun Yazıtları anlama ve anlatma becerileri bakımından incelenmiştir. Bu çalışma betimsel bir çalışma olup tarama modeli kullanarak yapılmıştır. Tarama sırasında yazıtlarda geçen anlama ve anlatma becerilerine ait kavram/kelime-kelime gruplarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Tespit edilen kavram/kelime-kelime grupları okuma, dinleme, konuşma, yazma alt kategorilerine göre sınıflandırılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen verilere göre Orhun Yazıtları oluşturulurken anlama ve anlatma becerilerine başvurulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Orhun Yazıtları, Anlama Becerileri, Anlatma Becerileri

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç.Dr. Uşak Üniversitesi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl.El-mek: zekeryabatur9@gmail.com

*** Arş. Gör. Uşak Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, El-mek: gulbike.yildirim@usak.edu.tr

COMPREHENSIVE AND NARRATIVE SKILLS IN ORKHON INSCRIPTIONS

ABSTRACT

Orkhon Inscriptions are the oldest known written sources of Turkic writing and they are bengi-stones which give information on Turkish culture, history and way of life. They were written in oratorical style. They consist of information given by Bilge Khagan, Kul Tigin and Vizier Tonyukuk on wars fought by the Turks against other tribes and clans; their advices and warnings relating to the survival of Turkish peoples. They enable us to reach information about Turkish military tradition, Turks' perception of sovereignty, state organization, Turkish history, culture and customs. These inscriptions, which dated back thirteen centuries, are basis of modern Turkish in terms of sentence structure, usage of verbs and words. There have been various studies on language characteristics of Orkhon Inscriptions, but no studies were made directly on language education and training. In this study, these inscriptions are analyzed in terms of four basic language skills; comprehension and narrative skills. Concepts of reading and listening skills (comprehension skills) and concepts of talking and writing skills (narrative skills) are identified and examined. This study is a descriptive study and survey model is used. During the survey, term/word-word groups, which belong to comprehension and narrative skills, are identified from the inscriptions. These term/word-word groups are classified according to sub-categories as reading, listening, talking, writing and are subjected to content analysis. In light of these data, application of comprehension and narrative skills in Orkhon Inscriptions are established.

Key Words: Orkhon Inscriptions, Comprehension Skills, Narrative Skills

Giriş

Orhun Yazıtları, Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından biri olup VIII. yüzyılda dikilmiş bengu taşlardır. Bilge Kağan, Költigin ve Vezir Tonyukuk ağzından Türk milletinin o dönemde öteki millet ve kavimlerle yaptıkları savaşların, mücadelelerin anlatıldığı, Türk milletinin bekası için birtakım uyarılar içeren, Türk askeri geleneği, hükümdarlık anlayışı, devlet düzeni, Türk tarihi, kültür ve geleneği hakkında çeşitli bilgilere ulaşmamızı sağlayan Orhun Yazıtları hitabet niteliğinde yazılmış metinlerdir. Bu kitabelerden 62 satırdan oluşan Vezir Tonyukuk taşı kendisi tarafından 720-725 yılları arasında yazıldığı düşünülmektedir. Bu konuda çeşitli düşünceler mevcuttur (Alyılmaz, 1996, Orkun, 1986, Ergin, 2006, Tekin, 2006). 71 satırdan oluşan Köl Tigin bengu taşı 732 yılında kardeşi Bilge Kağan tarafından kaleme alınmış ve yeğenleri Yollug Tigin tarafından taşta yazılmıştır (Ercilasun, 2004, Köprülü, 2003, Aksan, 2000). Köl Tigin bengu taşıyla hemen hemen aynı olan Bilge Kağan bengu taşı ise 735 yılında oğlu Tengri Kağan tarafından dikilmiştir (Aksan, 2000, Köprülü, 2003, Tekin, 2006).

Orhun Yazıtlarından ilk kez XIII. yüzyılda İlhanlılar devri tarihçisi Cüveyni, Tarih-i Kuşa adlı eserinde bahsetmiştir (Orkun, 1986:8). XVIII. yüzyılın ortalarında yazıtlar bulunmuşsa da yazıtların okunup çözümlenmesi XIX. yüzyılın sonlarında Danimarkalı dilci V. Thomsen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

tarafından gerçekleştirilmiştir. Thomsen, 1893'teki Kopenhag'daki Danimarka Kraliyet İlimler Akademisi toplantısında Orhun Yazıtlarını çözümlediğini dünyaya duyurmuştur. Orhun Yazıtlarının Türkiye'ye tanıtılması ise ancak dört yıl sonra, 1897 yılında gerçekleşmiştir. 1897'deki Müşterikler Kongresinde Thomsen'i tanıyan Ahmet Mithat Efendi, onun kitabından bir nüsha alarak İstanbul'a dönmüş ve eseri Necip Asım'a vermiştir. Thomsen'in eserinin giriş kısmından faydalanan Necip Asım, 1897'de Pek Eski Türk Yazısı adıyla küçük bir risale neşrederek Orhun Yazıtlarını bizde ilk kez tanıtmış olur (Ercilasun, 2007: 83).

Orhun Yazıtlarının önemi günümüzden yaklaşık 1300 yıl öncesine dair Türk dili, tarihi, kültürü hakkında sahip olduğu bilgilerden ve bu alanda bir ilk olmasından ileri gelmektedir. Orhun Yazıtları Türk tarihinin bilinen en eski edebi metnidir. Yazıtlardaki sanatlı anlatım, yinelenmeler, benzetmeler, aktarmalar, renkler aracılığıyla yapılan somutlamalar, karşıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan anlatım zenginlikleri, yer yer başvurulan atasözü ve deyimler, kalıplaşmış ifadelerin kullanılması, 1300 yıl öncesine ait bir kitabe için oldukça yüksek bir edebi değer taşımaktadır. Türk edebiyatının ilk edebi eseri olan yazıtların yazarlarından Tonyukuk hatıra türünün, Bilge Kağan ise hitabet türünün ilk örneklerini vermişlerdir (Ercilasun, 2004:136). Orhun Yazıtları taşıdığı edebi değer yanında dil olarak da oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk dilinin yazılı ilk örneği olmasına rağmen yazıtlarda kullanılan dilin işlek bir dil (Caferoğlu, 1984:110) olduğu görülmektedir. Günümüz Türkçesiyle mukayese edildiğinde ise aralarında büyük farklılıklar olmadığı görülmektedir. Orhun Yazıtlarındaki dil gerek cümle yapısı, gerek birçok kelime ve fiilleriyle bugünkü Türkçenin temeline sahiptir. Zamanla yumuşayan ve sertleşen sesler ve kelimelerdeki değişen bu ses ve anlam farklılıkları göz önüne alındığında Orhun Yazıtları yadigarı olmadan okunacak kadar Türkiye Türkçesinin vasıflarına sahiptir (Banarlı, 2004:66). Orhun Yazıtları ve Türkiye Türkçesi arasındaki bu benzerlik aradan geçen 1300 yıllık zamana ve dilin konuşulduğu coğrafyanın değişmesine rağmen Türkçenin ne denli sağlam temeller üzerine kurulduğunun göstergesidir. Muharrem Ergin de Orhun Yazıtlarının tarihi, askeri, edebi ve milli açıdan önemini Orhun Abideleri adlı eserinin önsöz kısmında şu şekilde dile getirir:

“Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askeri dehasının, Türk askerlik san'a-tının esasları. Türk gururun ilâhi yüksekliği. Türk feragat ve faziletinin büyük örneği. Türk içtimai hayatının ulvi tablosu. Türk edebiyatının ilk şaheseri. Türk hitabet sanatının erişilmez şaheseri. Hükümdarâne eda ve ihtişamlı hitap tarzı. Yalın ve keskin üslûbun şaşırtıcı numunesi. Türk milliyetçiliğinin temel kitabı. Bir kavmi bir millet yapabilecek eser. Asırlar içinden millî istikameti aydınlatan ışık. Türk dilinin mübarek kaynağı. Türk yazı dilinin ilk, fakat harikulade işlek örneği. Türk yazı dilinin başlangıcını milâdın ilk asırlarına çıkartan delil. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 sene öteye götüren vesika. Türklüğün en büyük iftihar vesilesi olan eser. İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları. Dünyanın bugün belki de en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı. vs. vs.” (Ergin, 2006:XIV).

Muharrem Ergin'in de üzerinde durduğu gibi Türk milleti için büyük bir kaynak olan Orhun Yazıtları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Wilhelm Radloff'un “Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei” ve bu eserin ikinci kısmı olan “Wilhelm Radloff, Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei, Zweite Folge” ile Vilhelm Thomsen'in “Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées” ve “Alttürkische Inschriften aus der Mongolei” adlı eserleri bu alanda yazılan ilk ve en önemli eserlerdir. Bu eserler dışında Türkiye'de 1897'de Necip Asım'ın Pek Eski Türk Yazısı adlı eseriyle başlayan ve 1925'te “Orhun Abideleri” ile devam eden çalışmalar günümüze kadar gelmiş ve bu alanda birçok önemli eser verilmiştir. Bu eserler arasında Hüseyin Namık Orkun'un “Eski Türk Yazıtları”, Muharrem Ergin'in “Orhun Abideleri” ve Talat Tekin'in “Orhun Yazıtları” adlı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

eserleri önemli bir yere sahiptir. Bunun dışında Orhun Yazıtları pek çok kez incelenmiş ve üzerine çeşitli yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlardan yazıtları morfolojik açıdan inceleyen çalışmalar: “Şanlı 1997, Şükürlü ve Şükürlü, 2000, İlhan, 2004, Kerimoğlu, 2007, Demirezen, 2008, Mert, 2008, Şirin, 2008, Başdaş, 2009, Karabulut, 2009, Emiroğlu, 2011, Temel, 2011, Useev, 2011, Öner 2010”. Yazıtların söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar: “Çelikel, 2007, Şen, 2010, Yılmaz, 2011, Cin ve Tokay, 2012”. Yazıtlarda geçen coğrafi kavramlar üzerine yapılan çalışmalar: “Gömeç, 2007, Aydın 2008,”. Orhun yazıtlarını sentaks açısından inceleyen çalışmalar: “Alyılmaz, 1994, Subaşı-Uzun, 1995, Aydın, 2008, Akay, 2006, Demir 2011”, Yazıtları mimari açıdan inceleyen çalışmalar: “Yılmaz, Karabörk, Yakar, Yıldız, 2000, Yakar, Karabörk, Şanlıoğlu, Yılmaz, Ceylan, Çay, 2000”. Yazıtları etimolojik açıdan inceleyen çalışmalar: “Karadoğan, 2006”. Yazıtları kültür-tarih-değer-dil açısından inceleyen çalışmalar: “Tekin, 1957a, 1957b, Tuna, 1960, Doerfer, 1976, Sertkaya, 1983, Oraltay ve Carson, 1985, Sertkaya, 1986a, Sertkaya, 1986b, Baykara, 1990, Ercilasun 1990, Sakaoğlu, 1990, Aksan, 1991, Cumagulov, 1993, Ercilasun, 1993, Alyılmaz, 1996, Köse 1997, Ertimar, 1999, Sertkaya, 1999, Aydın, 2006, Mert, Alyılmaz, Bay, Akbaba, 2009,”. Yazıtlar üzerine yapılan karşılaştırma çalışmaları: “Gülsevin, 1990, Gülensoy, 1991, Bolatova ve Kayra 1995, Gülsevin, 1998, Efeoğlu, 2008”.

Yapılan bu çalışmalar içinde doğrudan dil eğitimi ve öğretimi üzerine bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada ise yazıtlar dört temel dil becerisi yönünden incelenmiş olup yazıtlarda başvuru anlama ve anlatma becerileri üzerinde durulmuştur. Anlama becerilerinden olan okuma ve dinleme ile anlatma becerilerinden olan konuşma ve yazmaya ait olan kavramlar tespit edilerek Orhun Yazıtları anlama ve anlatma becerileri bakımından incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Orhun Yazıtları'nda yer alan anlama ve anlatma becerilerine ilişkin örnekleri ortaya koymaktır.

Yöntem

Araştırmada tarama modeli kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Tarama modeli, geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu, olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2007: 77).

Veri Toplama Süreci

Araştırmada, tarama modeli ile yazıtlarda geçen anlama ve anlatma becerilerine ait kavram/kelime-kelime gruplarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra tespit edilen kavram/kelime-kelime grupları okuma, dinleme, konuşma, yazma alt kategorilerine göre sınıflandırılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Yazıtlardaki yer alan anlama ve anlatma becerilerine ait kavram/kelime-kelime gruplarının geçtiği cümleler sıralanırken yazıtların farklı kısımlarında geçen aynı kavram/kelime-kelime gruplarına yer verilmiştir. Sıralanan cümlelerin sonunda yer alan ilk sayı, cümlenin Muharrem Ergin'in Orhun Abideleri adlı eserinde bulunduğu sayfayı, ikinci sayı ise cümlenin yer aldığı yüzde (doğu, batı, kuzey, güney, güney-batı yüzü gibi) kaçınıcı satırda bulunduğunu göstermektedir.

Anlatma Becerileri

Dilin temel işlevleri arasında insanlar arasında iletişimi sağlama gelmektedir (Özbay, 2009). Bu iletişimi sağlama konusunda anlatma becerilerinin önemi büyüktür. Anlatma duygu, düşünce, hayal ve isteklerin sözlü ya da yazılı olarak açıklanması, aktarılması olarak tanımlanabilir

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

(Göğüş, 1978, Yangın,1999, Calp, 2005, Göçer,2007). Anlatma becerileri konuşma ve yazma alt kategorilerinden oluşmaktadır.

Konuşma

İnsanlık, varoluşundan itibaren kişisel ve sosyal ilişkilerini iletişim kurarak sağlamıştır. Konuşma da bu iletişim sürecinde insanın en çok başvurduğu yol olmuş ve günümüzde de iletişimin yaklaşık %90'ı konuşma ile gerçekleşmektedir (Özbay, 2009). Konuşma, duygu ve düşüncelerimizi, yaşadıklarımızı seslerden oluşan dil aracılığı ile sözlü olarak karşımızdaki insanlara anlatma şeklidir (Yalçın, 1989, Kavcar ve diğerleri 1998, Demirel,1999, Bölükbaşı,2007).

Orhun Yazıtlarında bulunan konuşma becerisine ait kavramları araştırdığımız çalışmanın bu bölümünde, 69'u konuşma, 18'i konuşma-dinleme, 4'ü konuşma-yazma kavramlarını içeren toplamda 91 cümleye rastlanmıştır.

Yazıtlarda kullanılan başlıca konuşma kavramları/sözcükleri: sab (söz), ötünt- (arz etmek), ti- (de-), tüzült- (anlaş-), sözleş- (konuş-), aygucı (müşavir), ay- (söyle-), tılığ (haberci).

Konuşma kavramlarının geçtiği cümleler

1. “Bu yirde olurup Tabgaç budun birle tüzültüm.”4:5
“Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım.” 5:5
2. “Tabgaç budun sabı süçig agısı yımşak ermiş.”4:5
“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş.” 5:5
3. “Süçig sabın yımşak agın arıp irak budunug ança yagutır ermiş.” 4:5
“Tatlı sözle, yumuşa ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış.” 5:5
4. “Süçig sabınga yımşak agısına arturup öküş Türk budun öltüg.” 4:6
“Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti öldün.” 5:6
5. “İrak erser yablak agı birür, yaguk erser edgü agı birür tip ança boşgurur ermiş.”4:7
“Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir diyip öyle öğretiyormuş.” 5:7
6. “Azu bu sabımda igid bar gu?” 6:10
“Yoksa bu sözümde yalan var mı?” 7:10
7. “Türk kara kamag budun ança timiş.” 10:9
“Türk halk kitlesi şöyle demiş” 11:9
8. “İllig budun ertim, ilim amtı kanı, kimke ilig kazganur men tir ermiş.” 10:9
“İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş.” 11:9
9. “Kaganlıg budun ertim kaganım kanı, ne kaganka işig küçüg birür men tir ermiş.” 10:9
“Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş.” 11:9
10. “Ança tip Tabgaç kaganka yagı bolmuş.” 10:9
“Öyle diyip Çin kağanına düşman olmuş.” 11:9
11. “Bunca işig küçüg birtükgerü sakınmatı Türk budun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş.” 10:10

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- “Bunca işi gücü verdiğini düşünmeden, Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş.” 11:10
12. “İnim Kül Tigin birle sözleşdimiz.” 18:26
“Küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk.” 19:26
13. “İki şad ulayu ini yigünüm oğlanım beglerim budunum közi kaşı yablak boldaçı tip sakındım.”
“İki sadın ve küçük kardes yegenimin, oğlumun, beylerimin, milletimin gözü kasi kötü olacak diyip düşünceye daldim.”
14. “Tengri teg Tengri yaratmış Türk Bilge Kağan sabım: Kangım Türk Bilge [Kagan...]ti Sir Tokuz Oguz İki Ediz kerekülüg begleri budunı [...Tü]rk teng[ri...]üze kagan olurtum.” 32:1
“Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağanı, sözüm: Babam Türk Bilge Kağanı...Sir , Dokuz Oğuz, İki Ediz çadırılı beyleri, milleti... Türk tanrısı... üzerinde kagan oturdum.” 33:1
15. “Türk kara kamag budun ança tirmiş: İllig budun (ertim, ilim amtı kanı kimke ilig kazganur men tir ermiş).” 34:8
“Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş.” 35:8
16. “Kaganlık budun ertim kaganım kanı, ne kaganka işig küçüg birür men tir ermiş.”36:9
“Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi, gücü veriyorum der imiş.” 37:9
17. “Türk budunug ölür[eyin, urugsır]atayın tir ermiş.” 36:9
“Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş.” 37:9
18. “Yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim.” 50:39
“Elçisi, iyi sözü, niyazı gelmiyor diye yazın ordu sevk ettim.” 51:39
19. “Kara budun kaganım ketli tip ög[di...]” 50:41
“Halk kütlesi kağanım geldi diyip övdü.” 51:41
20. “Anı anyıtayın tip süledim.” 50:41
“Onu korkutayım diyip ordu sevk ettim.” 51:41
21. “Tengri teg Tengri yaratmış Türk Bilge Kağan sabım:”54:13
“Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağan sözüm:” 55:13
22. “Tabgaç budun] birle tüz[ülттüm.” 56:3
“Çin milleti ile anlaştım.” 57:3
23. “Tabgaç budun sabı süçig agısı yımşak ermiş.” 56:4
“Çin milletinin sözü tatlı ipek kumaşı yumuşak imiş.” 57:4
24. “Süçig sabın yımşak agın arıp irak [budunug ança] yagutır ermiş.” 56:4

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- “Tatlı sözle, yumuşa ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış.” 57:4
25. “Süçig sabınga yımşak ağısına arturup öküş Türk budun öltüg.” 58:5
- “Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti öldün.” 59:5
26. “Irak erser yablak ağı birür, yaguk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş.” 58:5
- “Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir diyip öyle öğretiyormuş.” 59:5
27. “Azu bu sabımda igid bar gu?” 58:8
- “Bu sözümde yalan var mı?” 59:8
28. “[Tabgaç kagand]a bedizçig kop k[elürtüm. Mening s]abımın sımadı, içreki bedizçig ıtı.”62:14
- “Çin kağanından resimciyi hep getirttim. Benim sözümü kırmadı, maiyetindeki resimciyi gönderdi.” 63:14
29. “Tengri ança timiş erinç: Kan birtim, kanıngın kodup içikding.” 64:2-3
- “Tanrı şöyle demiştir: Han verdim , hanını bırakıp teslim oldun.” 65:2-3
30. “Yag[g]ıl tidi... kagan mu kılayın tidim.” 64:5
- “Katıl dedi... Kağan mı kılayım, dedim.” 65:5
31. “Körüg sabı antag:...” 66:2
- “Casusun sözü şöyle:...” 67:2
32. “Sab ança ıdmış:...” 66:2
- “Sözü şöyle imiş:...” 67:2
33. “...Tabgaçig ölüртеçi tir men, öngre Kıtanyıg ölüртеçi tir men.” 66:3
- “...Çini öldürecek derim, doğuda Kıtayı öldürecek derim.” 67:3
34. “...aygucısı bilge ermiş...” 66:3
- “...müşaviri bilici imiş...” 67:3
35. “Ança ötüntüm:” 68:5
- “Şöyle arz ettim.” 69:5
36. “Ança ötüntüm:” 68:7
- “Böyle arz ettim.” 69:7
37. “Könlüngçe uduz tidi.” 68:8
- “Gönlünce sev et dedi.” 69:8
38. “Kaganıma ötünüp sü ilttim.” 70:1
- “Kağanıma arz edip ordu gönderdim.” 71:1
39. “Ol üç kagan ögleşip Altun Yış üze kabışalım timiş.” 70:3
- “ O üç kağan akıl akıla verip Altun ormanı üstünde buluşalım demiş.” 71:3
40. “Üçegün kabışıp sülelim, idi yok kılalım timiş.” 70:4

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- “Her üçümüz buluşup ordu sevk edelim, tamamiyle yok edelim demiş.” 71:4
41. “Türgiş kagan ança timiş:...” 70:4
“Türgiş kağanı şöyle demiş:...” 71:4
42. “...aygucısı bilge ermiş...” 70:4
“...müşaviri bilici imiş...” 71:4
43. “[Türk budunu yime] bulganç [o] [timi]ş.” 70:5
“Türk milleti yine karışıklık içindedir demiş.” 71:5
44. “Bening budunum anda erür timiş.” 70:4
“Benim milletim ordadır demiş.” 71:4
45. “Oguzı yime tarkınç ol timiş.” 70:5
“Oğuzu yine sıkıntıdadır demiş.” 71:5
46. “[İlk Kırkızk]a sü[les]er [yig er]miş tidim.” 70:6
“İlk olarak Kırgıza ordu sevk etsek iyi olur dedim.” 71:6
47. “Sabı anteg: Öngdin kagangaru sü yorılım timiş.” 72:5
“Sözü şöyle: Doğuda kağana karşı oprdu yürütelim demiş.” 73:5
48. “Angar aytıp bir atlıg barmış tiyin ol yolun yorısar unç tidim.” 72:7
“Ona söyleyip, bir atlı gitmiş diye o yolla yürürsek mümkün olacak dedim.” 73:7
49. “...aygucısı bilge ermiş...” 72:5
“...müşaviri bilici imiş...” 73:5
50. “Sakındım. Kaganıma ötündüm.” 72:7
“Düşündümi kağanıma arz ettim.” 73:7
51. “Al altın tidim.” 72:1
“Attan aşağı dedim.” 73:1
52. “Bungadıp kagan yülü kör timiş.” 72:2
“Bunalıp kağan dört nala koşturu ver demiş” 73:2
53. “...bizi ölüртеçi kök timiş.” 74:6
“...bizi öldürecektir demiş.” 75:6
54. “Türgiş kaganı taşıkmiş tidi.” 74:6
“Türgiş kağanı dışarı çıkmış dedi.” 75:6
55. “On Ok budunu kalısız taşıkmiş tir.” 74:6
“On Ok milleti eksiksiz dışarı çıkmış der.” 75:6
56. “Anı yoglatayın tidi.” 74:7
“Ona yas töreni yaptırayım dedi.” 75:7

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

57. “Bu süg ilt tidi. Kıyınıg könglükçe ay, Ben sanga ne ayayın tidi.” 74:8
“Bu orduyu sevk et dedi. Cezayı gönölünce söyle. Ben sana söyleyeyim dedi.” 75:8
58. “Kelir erser kür ökülür, kelmez erser tılıg sabıg alı olur tidi.” 74:8
Gelirse hile toparlanır gelmezse haberciyi sözü alarak otur dedi.” 75:8
59. “Sü barıng tidi, Altun yışda olurung tidi.” 74:7
“ Ordu gidin dedi. Altın ormanında oturun dedi.” 75:7
60. Sü başı İnel Kagan Tarduş şad barzun tidi.” 74:7
“Ordu başı İnel Kağan Tarduş şadı gitsin dedi.” 75:7
61. “Bilge Tonyukuka banga aydı.” 74:7
“Bilge Tonyukuka bana şöyle dedi.” 75:7
62. “Üç körüg kişi ketli Sabı bir: Kagan sü taşıkdı, On Ok süsi kalısız taşıkdı tir. Yarış yazıda tirilelim timiş.” 74:9
“Üç casus geldi. Sözü bir: Kağan ordu çıkardı, On Ok ordusu eksiksiz dışarı çıktı der Yarış ovasında toplanalım demiş.” 75:9
63. “Kanda yan sabıg yana kelti.”74:9-10
“Han tarafından söz dönüp geldi.” 75:9
64. “Olurun tiyin timiş.” 74:10
“Oturun diye söylemiş.” 75:10
65. “Yelme kargu edgüti urgıl, basıtma timiş.” 74:10
“Keşif kolunu nöbet işini çok iyi tertip et baskın yaptırma demiş.” 75:10
66. “Tılıg kelürti. Sabı antag: yarış yazıda on tümen sü tiritli tir.” 76:1
“Haberciyi getirdiler. Sözü şöyle: Yarış ovasında yüz bin asker toplandı der.” 77:1
67. “Ben ança tir men, ben Bilge Tonyukuk.” 76:2
“Ben şöyle derim, ben Bilge Tonyukuk:...” 77:2
68. “Tegelım tidim.” 76:4
“Hücum edelim dedim.” 77:4
69. “Anda ayguçı[sı] yime ben ök ertim...” 78:6-7
“Onlarda müşaviri yine bizzat ben idim...” 79:6-7

Konuşma-dinleme kavramlarının geçtiği cümleler

1. “Sabımın tüketi eşidgil.” 2:1
“Sözümü tamamıyla işit.” 3:1
2. “Tokuz Oguz begleri budunu bu sabımın edgüti eşid katıdğı tıngla.” 2:2
“Dokuz Oğuz beyleri milleti bu sözümü iyice işit adamakıllı dinle.” 3:2
3. “Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yaguru barıp öküş kişi öltüg.” 4:7
“ Bilgi bilmez kişi o sözü alıp yakına gidip çok insan öldün.” 5:7

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

4. “Antağın için igidmiş kaganın sabın almatın yir sayu bardıg.” 6:9
“Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin.” 7:9
5. “Sabımın tüketi eşid.” 56:1
“Sözümü tamamıyla işit.” 57:1
6. “...bu sabımın edgüti eşid, katıgdı tıngla.” 56:1
“...bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle.” 57:1
7. “Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yaguru barıp öküş kişi öltüg.” 58:6
“Bilgi bilmez kişi o sözü alıp yakına varıp çok insan öldün.” 59:6
8. “Antağın için igidmiş kaganın sabın almatın yir sayu bardıg.” 58:6-7
“Öyle olduğun için beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin.” 59:6-7
9. “Ol sabıg eşidip tün udsıkım kelmedi küntüz olursıkım kelmedi.” 68:5
“ O sözü işitip gece uyuyacağım gelmedi, gündüz oturacağım gelmedi.” 69:5
10. “Kaganım [ben] özüm Bilge Tonyukuk ötüntük ötünçümün eşüdü birti.” 68:8
“Kağanım benim kendimin Bilge Tonyukukun arz ettiği maruzatımı işiti verdi.” 69:8
11. “Ol sabın eşidip tün yime udsıkım kelmez erti, kün yime olursıkım kelmez erti.” 70:5
“Bu sözü işitip gece yine uyuyacağım gelmiyordu, gündüz yine oturacağım gelmiyordu.” 71:5
12. “Tumış tiyin eşidip bu yolın yorisar yaramaçı tidim.” 70:6
“Kapanmış diye işitip, bu yol ile yürürsek uygun olmayacak dedim.” 71:6
13. “Ol sabıg eşidip kaganım ben ebgerü tüşeyin tidi.” 74:6
“O sözü işitip kağanım, ben eve ineyim dedi.” 75:6
14. “Ol sabıg eşidip kagangaru ol sabıg ıtım.” 74:9
“O sözü işitip, kağana o sözü ilettilim.” 75:9
15. “Ol sabıg eşidip sü yorıtdım.” 74:11
“O sözü işitip orduyu yürüttüm.” 75:11
16. “Ol sabıg eşidip begler kop[un] yanalım, arıg ubıtı yig tidi.” 76:1-2
“ O sözü işitip beyler bütün dönelim, temiz edepli olmak iyidir dedi.” 77:1-2
17. “Kelmiş alp tidi tuymadı.” 76:3
“Geleni cesur dedi, duymadı.” 77:3
18. “Ol sabıg eşidip On Ok begleri budumı kop ketli, yükünti.” 76:7-8
“O sözü işitip On Ok beyleri, milleti hep geldi, baş eğdi.” 77:7-8

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Konuşma-yazma kavramlarının geçtiği cümleler

1. “Neng neng sabım erser benggü taşka urtum.” 6:11
“Her ne sözüm varsa ebedi taşta vurdum.” 7:11
2. “Köngülteki sabımın u[rturtum...]” 6:12
“Gönüldeki sözümü vurdurdum.” 7:12
3. “Neng neng sab[ım erse]r benggü taşka urtum.” 58:8
“Her ne sözüm varsa ebedi taşta vurdum.” 59:8
4. “Köngülteki sabımın ururttum...]”62:14
“Gönüldeki sözümü vurdurdum.” 63:1

Konuşma becerisi ile ilgili olan fiillerden *tüzülmek* fiili anlaşmak fiilinin karşılığı olarak kullanıldığı görülmektedir:

“Bu yirde olurup Tabgaç budun birle tüzültüm.”4:5

“*Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım.*” 5:5

Karşılıklı anlaşma yapmak konuşma eylemini gerektirmesi sebebiyle yazıtlarda *tüzülmek* fiilinin varlığına erişmek önemlidir.

Yazıtlarda, kavimlerin karşılıklı anlaşmalarını sağlamak için var olan yalabaçı (elçi) kelimesi ise konuşarak anlaşma eyleminin gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak görevlendirilen kişilerin varlığını göstermektedir.

“Yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim.” 50:39

“*Elçisi, iyi sözü, niyazı gelmiyor diye yazın ordu sevk ettim.*” 51:39

Yazıtlarda yer alan "sabı süçig" kelime grubunun sıklıkla yer alması dikkat çekmektedir.

“Tabgaç budun sabı süçig agısı yımşak ermiş.”4:5

“*Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşını yumuşak imiş.*” 5:5

“Süçig sabınga yımşak agısına arturup öküş Türk budun öltüg.” 4:6

“*Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti öldün.*” 5:6

Süçig sab (tatlı söz) kelime grubunun yazıtlarda yer alması retorik önemi vurgulamaya açısından önemlidir. Güzel konuşma, güzel söz söyleme sanatının bir milleti yok edebilme gücüne sahip olduğuna dikkat çekildiği cümlelerin varlığı görülmektedir. *Süçig sab* (tatlı söz) kelime grubunun yanı sıra *edgü sab* (iyi söz) kelime grubuna da rastlanmaktadır:

“Yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim.” 50:39

“*Elçisi, iyi sözü, niyazı gelmiyor diye yazın ordu sevk ettim.*” 51:39

Cümlede elçisi ve iyi sözünün ulaşmadığı için üzerine ordu sevk edilen bir kavimin varlığından söz edilmekte ve güzel söz söylemenin, iyi dileklerde bulunmanın önemi vurgulanmaktadır. Yukarıda belirtilen cümlelerde geçen *süçig sab*, *edgü sab* kelime gruplarının VIII. yüzyılda yazılmış olan bir eserde var olması Türklerin konuşma sanatına verdikleri önemi ve bu sebeple dolaylı olarak anlatma becerilerinin kullanıldığına ulaşmamızı sağlamaktadır.

Yazıtlarda konuşmadan önce düşünmek gerektiğini gösteren cümlelere rastlanmıştır. Bu durum günümüzde konuşma türlerinden olan hazırlıklı konuşma türüne örnek olarak gösterilebilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

“Sakındım. Kaganıma ötündüm.” 72:7

“Düşündü. Kağanıma arz ettim.” 73:7

Yazıtlarda iletişimi sağlayan *tılıg* (haberci) kelimesine yer verilmesi konuşmanın ve haberleşmenin önemini vurgulamaktadır.

“Tılıg kelürti. Sabı antag: yarış yazıda on tümen sü tiritli tir.” 76:1

“Haberciyi getirdiler. Sözü şöyle: Yarış ovasında yüz bin asker toplandı der.” 77:

Yazma

Yazma, çivi yazısının M.Ö. 4000’li yıllarda Sümerler tarafından icat edilmesiyle (Crawford, 2004) başlar. Anlatma becerilerinden olan yazma, konuşmadan sonra en çok başvurulan anlatma tekniğidir. İnsanlar arasında iletişimin büyük bir çoğunluğu konuşma ile sağlanmasına rağmen sadece konuşma tek başına yeterli olmamaktadır. İnsanlar duygu, düşünce, istek ve hayallerini yazılı olarak da anlatma isteği duyarlar. Yazmak sözle ifade edilenin aksine fikirlerin zaman ve mekândan bağımsızlaşarak ebediyen var olmasını sağlamaktadır. Dünya medeniyetinin oluşmasında, bilimin çoğalarak ilerlemesinde yazmanın rolü büyüktür. Yazma; duygu, düşünce, bilgi, beceri ve mesajların -konuşmadan farklı olarak belirli birtakım düzen ve kurallar dâhilinde- yazı ile ifade etme, aktarma işidir (Göğüş, 1978, Özbay, 2009, Sever, 2000, Demirel, 2002).

Orhun Yazıtlarında bulunan yazma becerisine ait kavramları araştırdığımız çalışmanın bu bölümünde, 4’ü konuşma-yazma, 18’i yazma kavramlarını içeren toplam 22 cümleye rastlanmıştır. Konuşma-yazma kavramları, konuşma kategorisi altında verildiği için tekrar verilmeye gerek görülmemiştir.

Yazıtlarda bulunan başlıca yazma kavramları:

benggü taşka urt- (bengü taş yaz-), sab ururt-(söz yazdır-), benggü taş tokıt- (bengü taş yonttur-), bitid-(yazdır-), biti- (yaz-), bitig (yazı), tamgaçı (mühürdar), bitig taş (kitabe taşı).

Yazma kavramlarının geçtiği cümleler

1. “Türk [budun ti]rip il tutsıkingin bunda urtum.” 6:10
“Türk milletini toplayıp il tutacağımı burada vurdum.” 7:10
2. “Yangılıp ölsikingin yime bunda urtum.” 6:10-11
“Yanılıp öleceğini yine burada vurdum.” 7:11
3. “Men b[enggü taş tokıtdım...” 6:11
“Ben ebedi taş yontturdum.” 7:11
4. “Köngülteki sabımın u[rturtum...”6:12
“Gönüldeki sözümü vurdurdum.” 7:12
5. “B[u... il] erser, ança takı erig yirte irser, ança erig yirte bengü taş tokıtdım, bitid[d]im.” 6:13
“ İl ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebedi taş yontturdum, yazdırdım.” 7:13
6. “Benggü taş tokıttım.” 6:12-13
“Ebedi taş yontturdum.” 7:12-13

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

7. “Bu bitig bitigme atısı Yol[l]ug T[igin].” 6:13
“Bu yazıyı yazan yeğeni Yollug Tigin.” 7:13
8. “On ok oğlum Türğiş kağanda Makaraç tamgaçı Oguz Bilge Tamgaçı kelti.” 28:13
“On Ok oğlum Türğiş kağanından Makaraç mühürdar, Oğuz Bilge mühürdar geldi.” 29:13
9. “Bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüç Tabgaç kagan çıkkanı Çang sengün kelti.” 28:13
“ Türbe yapıcı, resim yapan, kitabe taşı yapıcısı olarak Çin kağanının yeğeni Çang general geldi.” 29:13
10. “Barkın bedizin bitig taş[ın] biçin yılka yitiñ ay yiti otuzka kop alk[ımı]z.” 28:1
“Türbesini, resmini, kitabe taşını maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik.” 29:1
11. “Bunca bitig bitigme Kül Tigin atısı Yol[l]ug Tigin bitidim.” 30:1
“ Bunca yazıyı yazan Kül Tiginin yeğeni Yollug Tigin, yazdım.” 31:1
12. “Yigirmi kün olurup bu taşka bu tamka kop Yol[l]ug Tigin bitidim.” 30:1
“Yirmi gün oturup bu taşta, bu duvara hep Yollug Tigin, yazdım.” 31:1
13. “... Tuygut bu ... begim tigin yügerü teng[ri...] taş bitidim.” 30:1
“...Tuygut bu... Beyim prens yukarı gök...taş yazdım.” 31:1
14. “Türk budun[ug tirip i]l tutsikingin bunda urtum.” 58:8
“Türk milletini toplayıp il tutacağımı burada vurdum.” 59:8
15. “Yangılıp ölsikingin yime bu[nda urtu]m.” 58:8
“Yanılp öleceğini yine burada vurdum.” 59:8
16. “Benggü taş [tokıtdım...] tokıtdım, bitid[d]im. [...]ol taş barkın[...].” 62:15
“Ebedi taş yonturdum...yonturdum,yazdırdım...” 63:15
17. “[...Bilge]Kagan b[itigin] Yol[l]ug Tigin bitidim. Bunça barkıg bedizig uzug [...]k]agan atısı Yol[l]ug Tigin men ay artukı dört kün [olu]rup bitidim, bedizetim.” 62:1
“Bilge Kağan kitabesini Yollug Tigin, yazdım. Bunca türbeyi, resmi, sanatı..kağanın yeğeni Yollug Tigin ben bir ay dört gün oturup yazdım, resimledim.” 63:1

Orhun Yazıtlarında tespit edilen 122 anlama-anlatma becerileri ile ilgili kavram arasında yazma becerisi ile ilgili 22 cümleye rastlanmıştır. Bu durum yazıtlarda tespit edilen anlama-anlatma becerileri arasında yazma becerisine ait kavramların konuşma ve dinleme becerisine ait kavramlardan sonra üçüncü sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Yazıtlarda geçen yazma ile ilgili kavramlar incelendiğinde doğrudan yazı yazma ile ilgili olarak bitid-(yazdır-), biti- (yaz-), bitig (yazı) yazma eyleme ile ilgili kelimelerin varlığı dikkat çekmektedir. Yazı yazma eylemini gerçekleştiriliyor olmasının yanı sıra bu eylemle ilgili türetilmiş kelimelerin varlığı yazı yazmaya verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. Yazı yazma eylemiyle ilgili olarak bitid-(yazdır-),

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

biti- (yaz-), bitig (yazı) kelimelerinin varlığı yanında yazma becerisini karşılayan çeşitli fiillerin de yer aldığı görülmektedir:

“Neng neng sabım erser benggü taşka urtum.” 6:11

“Her ne sözüm varsa ebedi taş vurdum.” 7:11

“Men b[enggü taş tokıtdım...” 6:11

“Ben ebedi taş yonturdum.” 7:11

“Köngülteki sabımın ururttum...” 62:14

“Gönüldeki sözümü vurdurdum.” 63:14

Cümlelerinde geçen *sab ururt-* (söz vurdur-), *taşka urt-* (taşa vur-) ve *taş tokıt-* (taş yonttur-) fiilleri yazı yazma eylemini karşılamaktadır. Bu durum yazıtların yazma becerisine ait kavramlar bakımından zenginliğini gösterir diyebiliriz.

Anlama Becerileri

Dilin temel işlevleri arasında insanlar arasında iletişimi sağlama gelmektedir (Özbay, 2009). Bu iletişimi sağlama konusunda anlatma becerileri kadar anlama becerilerinin de önemi büyüktür. Çünkü anlatma ancak anlama gerçekleştiği takdirde önemli olur. Anlama; yazılan ve konuşularak gönderilen mesajın okuma ve dinleme yoluyla alınmasıdır. (Göğüş, 1978) Anlama becerileri okuma ve dinleme alt kategorilerinden oluşmaktadır.

Dinleme

Dinleme, henüz anne karnındayken dışarıdan gelen seslerin işitmeye başlayan bir süreçtir. Anne karnındayken başlayan bu süreç insanın ölümüyle son bulmakta dolayısıyla bütün hayatını kapsamaktadır. Dinleme; iletişimin, bilgi almanın, öğrenmenin en temel yollarından biri (Göğüş, 1978, Sever, 2000) olarak görülmektedir. Araştırmalar insanlarla birlikte olan bir kişinin zamanının %42'sini dinleyerek geçirdiğini göstermektedir (Encyclopedia of Educational Research 1960'dan aktaran Göğüş, 1978). Dinleme, işitilene anlamak amacıyla konuşulanları dikkatle takip etme ve bir sonuca varma işidir (Göğüş, 1978, Özbay, 2009, Sever, 2000, Göçer, 2007).

Orhun Yazıtlarında bulunan dinleme becerisine ait kavramları araştırdığımız çalışmanın bu bölümünde, 18'i konuşma-dinleme, 9'u dinleme kavramlarını içeren toplam 27 cümleye rastlanmıştır. Konuşma-dinleme kavramları, konuşma kategorisi altında verildiği için bu bölümde tekrar verilmeye gerek görülmemiştir.

Yazıtlarda bulunan başlıca dinleme kavramları: eşid- (işit-), tıngla- (dinle-), sabıg al- (söz dinle-), tuy-(duy-).

Dinleme kavramlarının geçtiği cümleler

1. “Türk begler budun bunu eşiding.” 6:10
“Türk beyleri milleti bunu işitin.” 7:10
2. “Taşra yoriyur tiyin kü eşidip balıkdakı tagıkmış, tagdakı inmiş, tirilip yitmiş er bolmış.” 12:11-12

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- “Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş.” 13:11-12
3. “Türk Oguz begleri budun eşiding.” 16:22
“Türk Oğuz beyleri, milleti, işitin.” 17:22
4. “Taşra yoriyur tiyin kü eşidip balıkdaki tagıkmış, tağdaki] inmiş.” 36:10
“Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş.” 37:10
5. “Türk Oguz begleri bud]un eşid: Üze tengri basma[sar asra] yir telinmeser Türk budun ilingin törüngün kim artattı udaçı [ert]i?” 40:18-19
“Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üste gök basmasa , altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti?” 41:18-19
6. “Türk begler budun bunu eşiding.” 58:8
“Türk beyleri, milleti bunu işitin.” 59:8
7. “Közün körmedük kulakın eşidmedük budumun ilgerü kün to[gsıkınga?] birigerü [...] ka kurigaru [...] sarıg altını]n ürüng kümüşin kırğalgı kutayın kinlig işg[itisi]n özlük atın adgırın kara k[işin] kök teyeng in Türküme budunuma kazganu birtim, iti birtim.” 60:11
“Gözle görülmeyen, kulakla işitilmeyen milletimi doğuda gün doğusuna, güneyde... batıda... Sarı altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binel atını, aygırını, kara samurunu, mavi sincabını Türküme, milletime kazanı verdim, tanzim edi verdim...” 61:11
8. “Türk budunug Ötüken yirke ben özüm bilge Tonyukuk Ötüken yirig konmuş tiyin eşidip biriyeki budun kurıyakı yırıyakı öngreki budun ketli.” 68:10
“Türk milletini Ötüken yerine, ben kendim Bilge Tonyukuk Ötügen yerine konmuş diye işitip güneydeki millet, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki millet geldi.” 69:10
9. “Eşit[t]im:....Az yir y[olı?]” 72:7
“İşittim: Az ülkesinin yolu...” 73:7

Orhun Yazıtlarında tespit edilen 122 anlama-anlatma becerileri ile ilgili kavramları arasında dinleme becerisi ile ilgili 27 cümleye rastlanmıştır. Bu bulgu, yazıtlarda tespit edilen anlama-anlatma becerileri arasında dinleme becerisine ait kavramlarının konuşma becerisine ait becerilerden sonra en çok kullanılan ikinci beceri olduğu göstermektedir. Orhun Yazıtları Türk milletine seslenen bir hitabet örneği, bir uyarı metni olduğu için tüm halk tarafından dinlenip anlaşılması gerekliliği bu durumun ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Dinleme becerisi ile ilgili kavramlarda *eşid* (işit) kelimesine sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Günümüzde işitmek *kulakla algılamak* anlamında kullanılıyor olsa da (TDK Sözlük, 2011) Orhun Yazıtlarında dinlemek anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Okuma

Yazının M.Ö 4000'li yıllarda Sümerler tarafından icat edilmesinden itibaren okuma hayatın bir parçası olarak var olmaya başlamıştır. Okuma bireyin gelişiminin önemli bir destekçisidir. Bilgiye ulaşmayı sağlayan en önemli yol okumadır. Okuma, yazılı, basılı ya da ekranda bulunan harfi/metni görme, tanıma; gördüklerini algılama, anlamlandırma ve anladığını yorumlama olarak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

tanımlanabilir (Göğüş, 1978, Güneş, 2000, Sever, 2000, Özbay, 2006, Özdemir, 2011, Şahin, 2011, Akyol, 2012).

Orhun Yazıtlarında bulunan okuma becerisine ait kavramları araştırdığımız çalışmanın bu bölümünde okuma kavramlarını içeren toplam 4 cümleye rastlanmıştır. Bu cümlelerde doğrudan okuma ile ilgili bir kavrama rastlanmamakla beraber okuma anlamına gelen "Neng neng sabım erser benggü taşka urtum. Angar körü biling." (Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum. Ona bakarak bilin) cümlesinde geçen "körü biling" (bakarak bilin) kelime grubunun okumanın gördüğünü anlama faaliyeti olduğu (Özbay, 2009) göz önüne alınarak okuma kavramları arasında yer alması gerektiği düşünülmüştür.

Yazıtlarda bulunan başlıca okuma kavramları: körü bil- (bakarak bil-).

Okuma kavramlarının geçtiği cümleler

1. "Neng neng sabım erser benggü taşka urtum. Angar körü biling." 6:11
"Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum. Ona bakarak bilin." 7:11
2. "Neng neng sab[ım erse]r benggü taşka urtum . Angar körü biling. " 58:8
"Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum . Ona bakarak bilin." 59:8
3. "Köngülteki sabımın u[rturtum...On Ong oglung]a tatinga tegi bunı körü biling." 6:12
"Gönüldeki sözümü vurdurdum. On Ok oğluna yabancına kadar bunu görüp bilin." 7:12
4. "B[u... il] erser, ança takı erig yirte irser, ança erig yirte bengü taş tokıtdım, bitid[d]im. Anı görüp ança biling." 6:13
"İl ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebedi taş yonturdum, yazdırdım. Onu görüp öyle bilin." 7:13

Orhun Yazıtlarında tespit edilen 122 anlama-anlatma becerileri ile ilgili kavramları arasında okuma becerisi ile ilgili 4 cümleye rastlanmıştır. Bu durum yazıtlarda tespit edilen anlama-anlatma becerileri arasında okuma becerisine ait kavramlarının dördüncü sırada yer aldığı gözlemlenmiştir.

"Köngülteki sabımın u[rturtum...On Ok oğlunga tatinga tegi bunı körü biling." 6:12

" Gönüldeki sözümü vurdurdum... On Ok oğluna yabancına kadar bunu görüp bilin." 7:12 cümlesindeki "On Ok oğluna yabancılara kadar" denilerek yazıtların geniş bir kitle tarafından okunmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

"B[u... il] erser, ança takı erig yirte irser, ança erig yirte bengü taş tokıtdım, bitid[d]im. Anı görüp ança biling" 6:13. " İl ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebedi taş yonturdum, yazdırdım. Onu görüp öyle bilin" 7:13 cümlesinde okuma ile ilgili doğrudan bir kavram bulunmamasına rağmen yazıtların herkesin erişebileceği bir konumda yer almasına dikkat çekilmesi bütün halk tarafından okunmasının amaçlandığını göstermektedir.

Sonuç

Yazıtlarda Türk dili ve kültürünün düşünce zenginliğini ortaya koyacak dikkat çekici bulgulara rastlanmıştır. Başta bireyin daha sonra ise devlet/yöneticinin sahip olması gereken iletişim dilinin ne olması gerektiği konusunda anlama ve anlatma bağlamında şu sonuçlara varılmıştır: Orhun Yazıtları anlama (okuma, dinleme) ve anlatma (konuşma, yazma) kavramları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

bakımdan incelendiğinde okuma, dinleme, konuşma ve yazma kavramlarını içeren toplam 122 cümleye rastlanmıştır. Bu cümlelerde okuma becerisine ait 4, dinleme becerisine ait 9, konuşma becerisine ait 91, yazma becerisine ait 18, konuşma-dinleme becerisine ait 18, konuşma-yazma becerisine ait 4 kavramın yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durumda en çok kullanılan kavramın konuşma becerisine ait olduğu, konuşma becerisini sırasıyla dinleme, yazma ve son olarak da okuma becerisine ait kavramlar takip etmiştir.

Orhun Yazıtlarında tespit edilen anlama-anlatma becerileri ile ilgili kavramlar arasında konuşma becerisi ile ilgili 91 cümleye rastlanmıştır. Bu durum yazıtlarda tespit edilen anlama-anlatma becerileri arasında konuşma becerisine ait kavramların en çok kullanılan beceri olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasına sebep olarak Orhun Yazıtlarının bir hitabet örneği olması gösterilebilir (Ergin, 2006:XIV). Yazıtlardaki “Köngülteki sabımın ururttum...”62:14 “Gönüldeki sözümlü vurdurdum.” 63:14 cümlesinde “gönlünden geçen sözü yazdırma” eylemi edebî bir yazı yazdırma işine işaret etmektedir. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı (TDK Sözlük, 2011) olarak tarif edilen gönül kelimesi ile, duyguların dil aracılığıyla biçimlendirilmesi sanatı (TDK Sözlük, 2011) olarak tanımlanan edebiyatın ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda gönlün kalpteki duyguların kaynağı, edebiyatın da o duyguların aktarıcısı oluşu, yazıtların aynı zamanda edebî bir metin özelliğine sahip olduğuna işaret etmektedir diyebiliriz.

“B[u... il] erser, ança takı erig yirte irser, ança erig yirte bengü taş tokıtdım, bitid[d]im.” 6:13 “İl ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebedi taş yontturdum, yazdırdım.” 7:13 cümlesinde yazıtların herkesin erişebileceği bir konumda yazdırılmış olması onun bütün bir halk tarafından okunması amacıyla yazdırıldığını göstermektedir. Bu durum ise halkın okuma-yazmayı bildiğine ve Göktürklerde okuma-yazma eğitiminin varlığına işaret etmektedir diyebiliriz.

“Bark itgüci bediz yaratıgma bitig taş itgüç Tabgaç kagan çıkamı Çang sengün kelti.” 28:13 “Türbe yapıcı, resim yapan, kitabe taşı yapıcısı olarak Çin kağanının yeğeni Çang general geldi.” 29:13 cümlesinde yazma becerisine ait kavramlardan olan bitig taş itgüç (kitabe taşı yapıcısı) kelime grubunun varlığı üzerine yazı yazmak amacıyla kitabe taşı yapan bireylerin varlığını ve bunun özel bir kelime grubuyla ifade ediliyor oluşu kitabe taşı yapıcılığının bir meslek olarak var olabileceğini göstermektedir. Bir meslek olarak dahi kitabe taşı yapıcılığının var oluşu o dönemde Türklerin yazı yazma eylemine verdikleri önemi göstermesi bakımından önemlidir.

“On ok oğlum Türgiş kaganda Makaraç tamgaçı Oguz Bilge Tamgaçı kelti.” 28:13 “On Ok oğlum Türgiş kağanından Makaraç mühürdar, Oğuz Bilge mühürdar geldi.” 29:13 cümlesindeki yazma becerisine ait kavramlardan tamgaç (mühürdar) kelimesinin Orhun Yazıtlarında yer alması mührün bir çeşit yazıyla oluşturulmasından dolayı önemlidir.

Yazıtlarda dinleme ve dinlemenin önemini vurgular nitelikteki cümlelerin varlığı gözlemlenmiştir. Yalnızca dinleme üzerinde değil dinlemenin sahip olması gereken niteliği üzerinde de durulmuştur. “Sabımın tüketi eşidgil.” 2:1. “Sözümü tamamıyla işit.” 3:1 cümlesinde eşid (işit) fiilinin tüketi (tamamıyla) zarfıyla güçlendirilmesi işitme eyleminin niteliğini vurgular niteliktedir. Söylenen sözlerdeki bütün noktalara dikkat edilmesi, sözün bütünüyle dinlenmesi kast edilmiştir diyebiliriz.

“Tokuz Oguz begleri budunı bu sabımın edgüti eşid katıdğı tıngla.” 2:2 / “Dokuz Oğuz beyleri milleti bu sözümlü iyice işit adamakıllı dinle.” 3:2 cümlesinde edgüti eşid katıdğı tıngla (iyice işit, adamakıllı dinle) denilerek işitmek ve dinlemek fiillerinin bir arada kullanılması ile eşid (işit) ve tıngla (dinle) fiillerinin edgüti (iyice) ve katıdğı zarflarıyla güçlendirilmesi yazıtlarda dinlemeye verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Yazıtlar genel olarak bir hitabet metni olarak yazıldığı için konuşmaya yönelik verilerin fazla olması doğal bir sonuçtur. Burada üzerinde durulması gereken noktanın ise özellikle güzel ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

etkili konuşmanın birey ve devlet için ne kadar önemli olduğudur. En eski metinlerde Türkçenin estetik bir yapısının olduğu ve bir anlaşma aracı olarak temel becerilerinin de etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAY, N. (2006). *Orhun Abideleri Üzerine Bir Sentaks Çalışması*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- AKSAN, D. (1990). Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları - Güçlü Anlatım Yolları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- AKSAN, D. (2000). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. İstanbul: Simurg.
- ALYILMAZ, C. (1996). Köktürk Yazıtları Ve Köktürk Yazıtlarında Atlar. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 155-163.
- ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- AYDIN, E. (2008). Bilge Kağan Yazıtındaki Karagan Kısıl Adı ve Yeri Üzerine Düşünceler, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 53-62.
- AYDIN, E. (2006) Tonyukuk Yazıtı'nda Geçen Ek Tag Üzerine, *Belleten*, 257 Baykara, T. (1990). Göktürk Yazıtlarının Türk İskan (Yerleşme) Tarihindeki Yeri. *Türk Dili Dergisi*, 17-29.
- AYDIN, E. (2008). Tonyukuk Yazıtındaki Problemler Üzerine. *Bilig*, 45, 91-102.
- BANARLI, N., S. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Meb Yayınları.
- BAŞDAŞ, C. (2009). Orhun Abidelerinde İyelik Belirtme Ve Yükleme Hali. *Turkish Studies*, 4/8, 623-643.
- BOLATOVA, Ş., KAYRA, O., K. (1995). Çağdaş Kazak Türkçesiyle Göktürk Yazıtlarındaki Kelime Ve Deyimler Arasındaki Benzerlikler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 179-191.
- BÖLÜKBAŞI, F. (2007). *Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Lisans Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- CALP, M. (2005). *Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*. Konya: Eğitim Kitap Evi.
- CARSON, C., F., ORALTAY H. (1985). *Kültigin: Gelecek İçin Nasihat Mi?*, Ankara: Orta Doğu Beceri Üniversitesi
- CİN, A., TOKAY, Y. (2012). Bengü Taşların Söz Varlığı İle Türkiye Türkçesi Ağzlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması, *Turkish Studies*, 7/1, 653-703.
- CRAWFORD, H. (2004). *Sümer ve Sümerler*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- CUMAGULOV, Ç., C. (1993). Vilhelm Thomsen'in Çalışmaları Ve Kırgızistan'da Bulunan Göktürk Yazıtları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- ÇAY, T. (2000). Göktürk Anıtlarında Jeodezik Çalışmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- ÇELİKEL, S. (2007). *Orhun Kitabelerinin Günümüz Türkçesindeki Söz Varlığı*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tekirdağ.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- DEMİR, C. (2011). Kül Tigin ve Bilge Kağan Kitabelerindeki Bir Cümle Üzerine. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 135-148.
- DEMİREL, Ö. (2002). Türkçe Öğretimi. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- DEMİREZEN, M. (2008). Articulatory Evidences For The Existence Of The Soft-G Phoneme From The Orkhon Monuments To The Modern Standard Turkish. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 155-164.
- DOERFER, G. (1975). Vorosmanische (Die Entwicklung Der Oghusischen Sprachen Von Den Orchoninschriften Bis Zu Sultan Veled), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*.
- EFEÖĞLU, E. (2008). Pour Une Étude Comparative Des, ChampsLexicaux Dans Les Deux Traductions En Turc De Turquie Des Inscriptions D'orkhon. *Çeviribilim Ve Uygulamaları Dergisi*, 18, 49-62.
- EMİROĞLU, S. (2011). Orhun Abidelerindeki Tamlamaların Türkiye Türkçesindeki Kullanımı. *1st International Conference On Foreign Language Teaching And Applied Linguistics*, 1068-1081.
- ERCİLASUN, A. (2004). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- ERCİLASUN, A. (2007). *Makaleler*. Ankara: Akçağ.
- ERCİLASUN, A., B. (1993). Bir Kişi Yañılsar Oguşu Bodunu Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT, G, 6 = BK, K, 4) İbaresini Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- ERCİLASUN, A., B. (1990). Köl Tigin Yazıtı Bir Nutuk Metni Midir? *Türk Dili Dergisi*, 31-39.
- ERGİN, M. (2006). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERTİMAR, A. (1999). *Orhun Kitabeleri'nin Tarih Öğretimindeki Yeri Ve Önemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- GÖÇER, A. (2007). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Öncü Kitap.
- GÖĞÜŞ, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Öğretimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- GÖMEÇ, S. (2007). Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller Ve Nehirler. *Turkish Studies*, 2/4, 1283-1296.
- GÜLENSOY, T., (1990). Göktürk Anıtlarının Altayistik Açısından Değerlendirilmesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 41-53.
- GÜLSEVİN, G. (1990). Göktürk Anıtları İle Yaşayan Üç Lehçemizin (Halaç, Çuvaş Ve Saha/Yakut) Tarihî İlgisi Düzeni. *TDK Belleten*, 55-64.
- GÜLSEVİN, G. (1998). Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler Kardeş Ağızlar. *Türk Lehçe Ve Şiveleri Dergisi*, 7, 12-18.
- İLHAN, N. (2004). Yañılsar ... Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- KABAKLI, A. (2008). *Türk Edebiyatı 2*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KARABULUT, F. (2009). Köktürkçenin Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi. *Bilig*, 48, 91-118.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- KARADOĞAN, A. (2006). Köktürk Yazıtları'ndaki "Türk Oğ uz Begleri Bodun Eşidiñ" Ve "Oğ uzı Yeme Tarkınç Ol Temiş Cümlelerinde Geçen Oğ uz Kelimesi Üzerine. *Bilig*, 37, 13-20
- KARASAR, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KAVCAR, C., Oğuzkan, F., Sever, S. (1998). *Türkçe Öğretimi*. Ankara:Engin Yayınları.
- KERİMOĞLU, C. (2007). Orhun Abidelerinde 3. Kişi İyelik Ekinden Sonra Yükleme Hâli Eki Kullanıldı mı?. *Turkish Studies*, 2/3, 322-331.
- KÖPRÜLÜ, M., F.(2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- KÖSE, N. (1997). Kococaş Destanı İle Manas, Dede Korkut, Orhun Yazıtları Ve Türk Halk Hikayeleri Arasındaki Paralellikler. *Araştırmalar II*, 77-89.
- MERT, O. (2008). Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/Ø/) Görev Ögeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-20.
- MERT, O., ALYILMAZ, S., BAY, E., AKBABA, S. (2009). Orhun Yazıtlarındaki Toplumsal Değerlerin Öğretmen Adayları Tarafından Algılanma Düzeyi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/9, 279- 287
- ORKUN, H., N. (1986). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÖNER, M. (2010). Orhun Yazıtlarında İçik- Üzerine. *Dil Araştırmaları*.
- ÖZBAY, M. (2009). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- SAKAOĞLU, S. (1990). Göktürk Yazıtları İle Anadolu-Türk Folklorundaki Paralellikler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- SERTKAYA, O., F., (1999).Eski Türklerin Kağan Seçimi Üzerine Göktürk Yazıtlarındaki İki Atasözü, *İlmi Araştırmalar*, 233-240.
- SERTKAYA, O., F. (1986). Probleme Der Köktürkischen, Geschichte : Einige Bemerkungen Zur Ostseite Des Zweiten Steins Der Tonyukuk - Inschrift. *Türk Dili Arştırmaları Yıllığı Belleten*, 53-57.
- SERTKAYA, O., F. (1986). Bilge Tonuyukuk'un Abidelerinin Tarihlendirilmesi Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 24, 347-362.
- SERTKAYA, O., F., (1983). Köl Tigin Ve Köl-İç Çor Kitabelerinde Geçen "Oplayu Tegmek" Deyimi Üzerine. *Journal Of Turkish Studies*, 369-375.
- SEVER, S. (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayınları.
- SUBAŞI-UZUN, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindibilimsel Yapısı*. Ankara:Simurg Yayınları.
- ŞANLI, C. (1997). Göktürk Yazıtlarında Emir Kipinin Kullanış Şekilleri, Cümlelerdeki Durumları ve Anlam Yükleri. *TDK Dergisi*.
- ŞEN, O. (2010). *Göktürk Yazıtlarının Kelime Varlığı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ŞÜKÜRLÜ, E., ŞÜKÜRLÜ A. İ., (2000). Göktürk Yazıtlarında Eklerin İmla Kuralları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- TDK Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, T. (1957). Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine - I *Türk Dili*.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- TEKİN, T. (1957). Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine -II. *Türk Dili*.
- TEKİN, T. (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- TEMEL, E. (2011). Bilge Kağan Abidesi'nde Niteleme Sıfatları. *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 1, 47-57.
- TUNA, O.,N., (1957). Köktürk Yazıtlarında 'Ölüm' Kavramı İle İlgili Kelimeler Ve 'Kergek Bol-' Deyiminin İzahı. *VIII. TDK Kurultayı Bilimsel Bildiriler*. Ankara.
- USEEV, N. (2011). Tonyukuk Yazıtındaki Tün Kat- Birleşik Fiili Üzerine Ya Da Eski Okunuşun Yeniden Keşfedilmesi. *Turkish Studies*, 6/3, 1581-1583.
- YAKAR, M., KARABÖRK, H, ŞANLIOĞLU, İ., YILMAZ, İ., CEYLAN, A., YANGIN, B. (1999). *İköğretimde Türkçe Öğretimi Etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı Modül 4*. Ankara: Meb Yayınları.
- YILMAZ, H., M., KARABÖRK, H., YAKAR, M., YILDIZ, F., (2000). Dijital Fotogrametrinin Arkeolojide Kullanılması ve Göktürk Anıtları Örneği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- YILMAZ, M. (2011). Orhun Yazıtlarının Söz Varlığı İle Çuvaşçanın Söz Varlığının Fonetik Açısından Karşılaştırılması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 96, 65-83.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

